

ad át beosztottainak. Ennek kényszere többnyire az információtechnológián alapul, amely egyre inkább megköveteli az alacsonyabb szinten történő döntéshozatalt. Az újabb vezetési stílusok is terjedőben vannak, és a fiatal vezetők közül egyre több vett részt valamilyen menedzsment-tréningben. De a leg-

fontosabb, hogy egyre több a példa van olyan jó főnökre, aki a felettes és beosztott számára egyaránt példaképpül szolgálhat. Van tehát remény a fejlődésre, ha nem is túl gyorsra.

A cikk megtalálható a Magyar Elektronikus Könyvtárban is (www.mek.iif.hu).

Hagyományos és elektronikus könyvtár Finnországban Egy tanulmányút hozadékából

KOLTAY Tibor

1997 szeptemberében a Magyar Ösztöndíj Bizottságnál elnyert ösztöndíjjal két hetet tölthettem Finnországban. Elsősorban az egyetemi könyvtárak működését kívántam tanulmányozni, de szerettem volna egy kis betekintést kapni a könyvtárosképzésbe is. Finnországba aligha látogathat el könyvtáros anélkül, hogy ne ismerkedjek meg néhány közkönyvtárral is, így tettem hát én is.

Az alábbiakban a meglátogatott intézmények leltárszerű felsorolása helyett inkább néhány, általam fontosnak tartott kérdésre koncentrálok majd.

A „hagyományos” könyvtár

Engedtessek meg, hogy a hagyományos szót itt idézőjelbe tegyem, hiszen e címszó alatt a könyvtárak

működését érintő kérdésekről beszélhetünk. Ezek a feladatok azonban nem válnak el élesen az elektronikus könyvtár funkciójától.

A Helsinki Egyetemi Könyvtár

A Helsinki Egyetemi Könyvtár Finnország nemzeti könyvtára a nemzeti könyvtárakra jellemző szokásos funkciókkal. Ugyanakkor egyetemi könyvtár is, amely azonban nem tipikus módon működik. Önálló tudományos könyvtár, amelynek nem kizárólagos feladata a hallgatók szakirodalmi ellátása. Azt az egyetem kari és intézeti könyvtárai látják el. (Ez utóbbiak száma igen nagy, amit az is mutat, hogy a városközpontban elhelyezkedő könyvtárakról is külön kalauzt adtak ki.)

A Helsinki Egyetemi Könyvtár a hagyomány és az újítás egységében tevékenykedik. Muzeális anyagai

között meg kell említenünk a *Jean Sibelius* kézira-
taikat őrző gyűjteményt, amelynek alapján 1996-ban
megkezdtek a zeneszerző közel 50 évre kiterjedő
munkásságának kritikai kiadásban történő publi-
kálását. A mintegy 8000 oldal publikálása 2020.
után fejeződik majd be.¹

Hagyományos könyvtári tevékenység a finn irodal-
mat népszerűsítő *Books from Finland* elnevezésű
negyedéves folyóirat kiadása is.

Ugyanakkor a Helsinki Egyetemi Könyvtár volt az
első skandináv* nemzeti könyvtár, amely CD-
ROM-ra vitt nemzeti bibliográfiát. A Finn Nemzeti
Bibliográfia (Fennica) CD-ROM 1990-ben jelent
meg. A finn folyóiratcikkek 1990-1994 között fel-
dolgozó CD-ROM (KATI CD-ROM) is említésre
méltó. 1997-ben a Bibliographia Studiorum Urali-
cum jelent meg CD-n.

A CD-ROM-ok kiadására persze sokan mondhat-
ják, hogy már nem a jövőt, hanem legfeljebb a je-
lent képviseli. Ez így is van, de látni fogjuk, hogy a
digitális könyvtár létrehozása érdekében is igen so-
kat tettek finn kollégáink.

A Helsinki Egyetemi Könyvtár életében a jelen, sőt
lassan a múlt eseménye lesz a cédulakatalógusok
retrospektív konverziója, amely ma 85%-osan kész,
és amelynek befejezése 1998 nyarára várható. Ek-
korra 250 000 tétel lesz kereshető a könyvtár
OPAC-jában, amelyet a többi egyetemi könyvtárá-
val azonos módon a VTLS cég szállított. A konver-
tálási munkában nagy segítséget jelent a Katalógus
Konverziós Központ, amely nyolc főállású munka-
társsal végzi ezt a munkát. Az egyetemi könyvtári
anyag mellett 300 000 tételt dolgoztak fel különbö-
ző közkönyvtáraknak.

Jelenleg a legnagyobb munkát a Szláv Könyvtár ál-
lományának feldolgozása jelenti. Erre a munkára
három embert vettek fel, és az Észt Nemzeti
Könyvtár munkatársai is közreműködnek. A cirill

betűs címek rögzítése a szokásos latin betűs klavia-
túrán történik, a transliteráció automatikus az
ISO 9 szabványnak megfelelően.

A Szláv Könyvtár egyébként unikum a Nyugati Fél-
tekén. A Helsinki Egyetem ugyanis a XIX. századtól
kezdődően egészen 1917-ig kötelempéldányokat ka-
pott az Orosz Birodalomban megjelent sajtótermé-
kekből. A Szovjet-Oroszországból az 1920-as 30-as
években a menekült emigránsok által kiadott iro-
dalom egy része is ide került. Azért nevezték el
Szláv Könyvtárnak, mert az Orosz Birodalom nem-
oroszl nyelvű irodalmát is gyűjtötte és manapság a
más országok szláv nyelvű irodalmának gyűjtőhe-
lyeként (is) működik.²

A mikrofilmmezést is a múlt és jelen közötti hídnak
tekintik. A teljes nemzeti hírlapgyűjteményt, azaz
400 országos és helyi napilap anyagát mikrofilmre
viszik, ami mintegy 1000 tekerceszt jelent évente.

A külföldön publikált finn monográfiákat és folyó-
iratokat, valamint a Szláv Könyvtár anyagát mikro-
fichekre rögzítik, ami 150 000 felvételt jelentett
1997-ben. Jelenleg 50 000 cím olvasható ebben a
formában.³

Új épületek

A jövőt szolgálja, de a múlttal való kapcsolatot is jól
szemlélteti a Helsinki Egyetemi Könyvtár városköz-
ponti kampuszán folyó építkezés. Még 1983-ban
elhatározták, hogy bővítik a könyvtár épületét, de
csak 13 évvel később kezdődtek meg az összesen
mintegy 6.5 millió USD költségű munkák.

A könyvtár főépülete Helsinki egyik becses műem-
lék-együttesének része. Építését *Carl Ludvig Engel*
tervei alapján 1840-ben fejezték be. Két nagy olva-
sótermében 160 ülőhely áll az olvasók rendelkezé-
sére. 1906-ban *Gustav Nyström* épített hozzá egy
kitűnően illeszkedő toronyépületet, a Rotundát.

* A régió országaiban jobban kedvelik az „északi (Nordic)” el-
nevezést. (K.T.)

A mai bővítésre szolgáló épület a XIX. században, három szakaszban épült és különböző tanszékeknek adott otthont. A bővítés célja nem csupán újabb tér nyérése, bár az így nyert 2500 m² nem kevés, sokkal inkább a szolgáltatások bővítésén van a hangsúly. A városban szétszórtan elhelyezkedő kéziratgyűjtemény, térképgyűjtemény és a zenei gyűjtemény kap majd itt helyet, továbbá ide kerül a Szláv Könyvtár és az American Resource Center is. Az Engel-féle épület olvasótermei továbbra is korábbi céljuknak megfelelően fognak majd működni, a Rotunda felszabaduló részében a szabadpolcos hozzáférést bővíthetik.

Az átalakításra kerülő épületben messzemenően igyekeznek megőrizni annak építészeti értékeit annak ellenére, hogy a tervezés igen nehéz volt a folyókat szinte teljesen nélkülöző épületben. Ugyanakkor mindenütt lesz mód a számítógépekkel való csatlakozásra, amihez az eredeti padlózat és egy fölé helyezett padló közé vezetik be az elektromos és adatátviteli kábeleket.⁴

A Helsinki Egyetem Viiki kampuszán is új könyvtárépületet emelnek majd, amelynek érdekessége, hogy az ideköltöző kari könyvtárak mellett helyet fog adni egy közkönyvtárnak is.

Az egyetem klinikai tömbjében már állnak az új orvosi könyvtár falai. Itt eddig is volt könyvtár az egyik klinika alagsorában. Nem is az alapterület fog nőni, hanem a környezet és a kiszolgálás kulturáltsága.

Helsinki Műszaki Egyetemén új információtechnológiai épület építését kezdték meg. Az 1300 hallgatónak és 200 főnyi oktatói és egyéb személyzetnek szánt épület 1998 őszére lesz várhatóan kész. Itt helyezik majd el az egyetem jelenleg szétszórtan található számítás- és információtechnikai intézeteket, tanszékeket. Az épületben többek között drótnélküli számítógép-csatlakozási és telekonferencialehetőségek is rendelkezésre fognak állni. Az épület nagy mértékben a jövő modelljéül is kíván szolgálni a több kutatóintézetet és modern technológiával

dolgozó vállalatokat is tömörítő Otaniemi városkában. Az új épületben lehetőség lesz arra, hogy az itt elhelyezendő oktatási egységeknél eddig meglévő hiányt pótolják, mivel 450 m²-es könyvtárat hoznak majd létre.⁵

Vezetés

A Helsinki Egyetemi Könyvtár fejlesztési terveinek kialakításakor különös figyelemmel kívánnak lenni a következőkre:

- ☉ továbbra is megmaradnak a nyomtatott dokumentumok, de az elektronikus média szerepe nőni fog;
- ☉ emelni kell a szolgáltatások színvonalát;
- ☉ új szolgáltatásokat kell kifejleszteni, különös tekintettel az elektronikus dokumentumokra;
- ☉ javítani kell a hatékonyságot a vezetés színvonalának emelésével és a munkatársak képzésével.

Ez utóbbi cél megvalósítása érdekében a hagyományos hierarchikus szervezetet egy rugalmasabb forma váltja fel, melynek során a folyamat-központú szervezetet a felhasználó-központúságnak kell felváltania.⁶

A minőség javítását a nem szabványos minőségellenőrzési rendszer bevezetésével fogják elérni úgy, ahogy azt sokan teszik, a bevezetést követően a felelősséget a rendszerre hárítva, ahelyett, hogy folyamatosan javítanák szolgáltatásaikat. Inkább a józan (szakmai) észre kívánják alapozni, például úgy, hogy az összes szolgáltatást (referenz, fénymásolás, könyvtárközi kölcsönzés) egyetlen helyen teszik lehetővé, amihez a feltételeket az új épületben meg is fogják teremteni.⁷

Az elektronikus könyvtár

Azt, hogy a könyvtáraknak az információs társadalomban igen fontos szerepük lesz, Finnország oktatási minisztere is hangsúlyozta.⁸

A gyakorlati megvalósításban igen fontos szerepet játszott a Finn Tudományos Könyvtárak Gépesítési Központja, a TKAY, amelyet az Oktatási Minisztérium hozott létre, de jelenleg a Helsinki Egyetemi Könyvtár részeként működik. Az ő munkájuk volt az egyetemi és más tudományos könyvtárak (ezek száma összesen 20) gépesítése egységes integrált rendszerrel. Ez a már említett VTLS-rendszer a közeljövőben vár lecserélésre.

Az 1988 és 1993 között létrejött VTLS OPAC-okra alapozva több központi adatbázis is épült 1993-tól. A LINDA a finn egyetemi könyvtárak közös katalógusa. A SVEN a finnországi svédek kulturális autonómiájának jegyében az országban található svéd nyelvű irodalom katalógusa, amely FINMARC formátumot használ, de magában foglalja a Svéd Nemzeti Bibliográfia egész anyagát. A MANDA a regionális ellátást nyújtó közkönyvtárak közös katalógusa. Az ARTO a finn folyóiratcikkek, a VIOLA a zenei anyagok közös katalógusa.⁹

A TKAY munkatársai dolgozták ki az információs technológia 1997 és 2006 között várható fejlődését felvázoló forgatókönyvet. Eszerint várható a Z39.50-es és az ISO ILL szabványok széles körű használata, ahogy ezt nagy mértékben előkészítette az Európai Unió ONE OPAC projektje is.¹⁰

A rendszerek együttműködése a fenti protokollok keretein kívül a mélyebb, szemantikai szinten még szinte sehol sem nem valósult meg, hiszen – ha csak Finnország példáját vesszük – a közkönyvtárak a Dewey tizedes osztályozást használják, míg a szakkönyvtárakban az ETO használata terjedt el.

Ugyanakkor Finnországban megindult a KAMUT projekt, amely 1996-97-ben azt célozza, hogy a könyvtárak, levéltárak és múzeumok közös visszakeresési fogalmakat használjanak és vizsgálják meg

a MARC-rekordok, valamint az Angol-Amerikai Katalogizálási Szabályzat (AACR2) közös használatát.

A következő évek meghatározó tényezője lehet az is, hogy a skandináv országokban igen intenzív fejlesztőmunka folyik a metadata területén mindenek előtt a Nordic Metadata Project keretében (<http://linnea.helsinki.fi/meta>). A program az OCLC-ben kifejlesztett Dublin Core eszközkészletet használja és kifejlesztettek egy Dublin Core űrlapot (<http://www.ubl.lu.se/metadata/DC-creator.html>) és egy Dublin Core - MARC konvertáló programot is.

A skandináv országok nemzeti (köztük robot-generálta) Web-indexeket készítenek, és csak Finnországban 13 tematikus összeállítás született a hálózaton elérhető forrásokról az Oktatási Minisztérium 1996-os támogatásának köszönhetően.¹¹

Nemzeti Elektronikus Könyvtár néven három éves program, amelynek költségvetése mintegy 10,5 millió USD. Fő résztvevői az egyetemi könyvtárak. Célja, hogy az egyetemi könyvtárak adatbázisokhoz és elektronikus folyóiratokhoz jussanak nemzeti licenck megvásárlásával. (Éppen ottjártamkor vásárolták meg egyébként az Academic Presstől a nemzeti szintű hozzáférést elektronikus folyóirataikhoz.)

Emellett támogatni kívánják az elektronikus publikálást, és ki kívánják terjeszteni a köteleespéldányjogszabály érvényességét az elektronikus dokumentumokra.

A kereskedelmi forgalomban lévő dokumentumok elektronikus terjesztésének formáit is korszerűsíteni kívánják.

Az információnak az Interneten történő visszakeresésére új típusú módszerek kidolgozását is támogatják.

Javítani szeretnék a keresések hatékonyságát és felhasználóbarát jellegét a nemzeti közös katalógusokban.¹²

Az elektronikus publikálás fejlődését segíti az ELEKT-RA program (<http://linnea.helsinki.fi/elektra>), amely

egyaránt foglalkozik a kiadókkal kötendő szerződésekkel és a technikai kérdésekkel. Finnországban a tudományos könyv- és folyóiratkiadás főként az egyetemek, kutatóintézetek és tudományos társaságok keretében zajlik. Több mint 200 társaság ad ki 100 feletti folyóiratot, évkönyvet, sorozatot. Évente több mint 800 disszertációt jelentetnek meg könyv alakban. Az ELEKTRA kísérleti programja során 50 folyóirat több mint 1000 cikkét digitalizálták. Tesztelik a disszertációk párhuzamos elektronikus és papíralapú publikálását. Igény szerinti publikálást is beindítottak kísérleti jelleggel. Készen vannak a programok ahhoz, hogy a VTLS-rendszerben és WWW-felületen is kereshetők legyenek ezek a dokumentumok.

A nemzeti kulturális örökség digitalizálását szolgálja a MUISTI („Emlékezet”) projekt (<http://linna.helsinki.fi/muisti>), amelynek keretében a könyvtári anyagok mellett levéltári és múzeumi anyagok digitalizálását kezdték meg. A résztvevők külön-külön, egymástól elkülönült adatbázisokban kezdték meg a munkát.

Céljuk:

- ☉ működőképes megoldások kidolgozása a digitalizálásra;
- ☉ a feldolgozandó anyagok kiválasztási szempontjainak kialakítása;
- ☉ az alkalmazható adatbázis-típus feltérképezése;
- ☉ a használók reakcióinak felmérése;
- ☉ a digitalizálás költségeinek megállapítása.

Az EVA program (<http://linna.helsinki.fi/eva>) fő területei a következők:

- ☉ a hálózaton található elektronikus dokumentumok kiválasztásához és leírásához szükséges kritériumok megállapítása;
- ☉ gyarapítási mechanizmusok kialakítása ilyen dokumentumokhoz;

- ☉ az archiválás kérdésének megoldása;
- ☉ az autenticitás problémájának megoldása;
- ☉ a kötelespéldányok kiterjesztésének megvizsgálása ezekre a dokumentumokra.¹³

Nemzeti könyvtári informatikai stratégiával nemcsak Finnországban találkozhatunk. Igen figyelemre méltó olvasmány a Dánia elektronikus könyvtári programjait leíró könyvecske.

Dánia Elektronikus Tudományos Könyvtára.

Ez a név olyan virtuális könyvtárat fed, amely azonban egyetlen nagy, koherens rendszerként jelenik meg a felhasználó számára. Leírása elsősorban elvárásokat és követelményeket fogalmaz meg. Jellemzői közé fog tartozni, hogy

- ☉ a felhasználó maga kereshet információt és önállóan rendelhet meg dokumentumokat; mindezek a könyvtárak közötti együttműködés és a finanszírozás megváltozását fogják magukkal hozni;
- ☉ a könyvtárak – ha az ésszerű – csak egyetlen példányt szereznek be egy-egy digitális dokumentumból, ami nagyobb fokú koordinációt fog megkövetelni többek között az adatbázisok és más információforrások nemzeti licenceinek megvásárlásával;
- ☉ a könyvtárak nagyobb mértékben lépnek fel kiadóként;
- ☉ a kiadók (a könyvtárakhoz hasonló módon) közvetlen hozzáférést nyújtanak digitális dokumentumokhoz.

A szolgáltatás színvonalát a jövőben egységes irányelvek alapján kell majd megállapítani.

A meglévő hazai és nemzetközi projektekkel összhangban további nemzeti projekteket kell indítani:

- ☉ a digitális dokumentumok kritikus tömegének megállapítására, ami annak meghatározását fedi, hogy mennyi dokumentumot digitalizálnak és vásároljanak meg;
- ☉ a publikált digitális anyagok regisztrálására, szabványos metadata formátum kialakítására;
- ☉ az elektronikus rendelés, szerzeményezés, katalógizálás hazai és válogatott külföldi eredményeinek összegyűjtésére;
- ☉ anyagok minőségi publikálására.

Dánia Elektronikus Tudományos Könyvtárának négy fő összetevője:

- ☉ a nemzeti infrastruktúra, amely egyúttal biztosítja a nemzetközi összeköttetést;
- ☉ a könyvtári infrastruktúra, amely az egyes gyűjteményeket egységes egészéssé teszi;
- ☉ a digitális források;
- ☉ az eszközök, így munkaállomások, nyomtatók, amelyek a könyvtárakban lehetővé teszik, hogy a felhasználó elérje az elektronikus könyvtári forrásokat.

Ha csupán csak a 13 legfontosabb könyvtár venne részt a programban, költsége mintegy 20 millió USD lenne.

A tervek szerint az elektronikus könyvtár egy sor változást fog magával hozni:

A könyvtárak jelenleg is érvényes küldetése megmaradna a jövőben is, hiszen a papíralapú gyűjtemények még jó néhány évig dominálni fognak.

A felhasználók nagyobb fokú önkiszolgálása munkaerőt szabadít fel, amelyet a használóképzésben kell hasznosítani. Ehhez változnia kell a könyvtárosképzésnek is, amelyben előtérbe kell kerülnie a pedagógiai készségek oktatásának.

A technikai infrastruktúra finanszírozásának el kell különülnie a könyvtárak költségvetésétől.¹⁴

A „tudás háza”

Tiedon Talo, a „tudás háza” néven az Internetnek a finn közkönyvtárakba történő bevezetésére indított programot. Ennek eredményeként 1995 végére már 170 közkönyvtárat kapcsoltak be, és ezek közül 76 már az olvasóknak is nyújtott hozzáférést. 1996-ban az Internet útján a kultúrával kapcsolatos tartalom szolgáltatását támogatták.¹⁵

Az információs társadalom kérdéseit a Helsinki Egyetemen már a Kommunikációs Tanszék Argonaut elnevezésű programjának keretében is oktatják. Foglalkoznak többek közt az információs társadalom történetével, a globalizáció problémakörével, a tudást termelő és kezelő intézményekkel, továbbá Finnország szerepével.¹⁶

Az utóbbi kérdéssel az Oktatási Minisztérium több stratégiai dokumentumában is találkozunk. A minisztérium megítélése szerint az ország minden polgárának meg kell szereznie az információs társadalom megkövetelte alapvető készségeket, amihez rendszerszerű képzésre van szükség. A polgárok széles körének hozzáférést a közkönyvtárakban lehet biztosítani. Az egyetemi könyvtáraknak (a dán elképzeléshez hasonlóan) fontos szerepet kell kapniuk az elektronikus publikálásban.¹⁷

Irodalom

1. KILPELÄINEN, K.: Helsinki University Library – Sibelius scholars -Mecca. In: *Helsinki University Library News*. 3/1997, p.25-26.
2. VIRKUNNEN, M. – AHO, M.: Towards an electronic library through the conversion of card catalogues. In: *Helsinki University Library News*. 3/1997, p.21-22.

3. BREMER-LAAMANEN, M.: Microfilm - a bridge from yesterday to tomorrow. In: *Helsinki University Library News*. 3/1997, p.23-24.
4. GUSTAFFSON, D.: Helsinki University Library expands. In: *Helsinki University Library News*. 3/1997, p.27-30.
5. PASANEN-TUOMAINEN, I.: Library of the HUT Information Technology House. Kézirat. *IFLA Satellite Seminar, Integrated Libraries: The Nordic Approach*. Helsinki 28-29.8.1997.
6. HÄKLI, E.: National or university library or both? In: *Helsinki University Library News*. 3/1997, p.4-6.
7. HILDEN, K.: We have a vision - What next? In: *Helsinki University Library News*. 3/1997, p.7-8.
8. HEINONEN, O-P.: Libraries - an important part of the developing information society. In: *Helsinki University Library News*. 3/1997, p.3.
9. LEHTINEN, R.: LINNEA - the national research library network. In: *Helsinki University Library News*. 3/1997, p.17-19.
10. OPAC hálózat Európában: a ONE program. (Ford. Drótos László.) In: *Könyvtári Figyelő*, 5.(41.) 1995. 4. 628-633.p.
11. HAKALA, J.: The National Finnish Libraries Technology Scenario 1997-2006. In: *Helsinki University Library News*. 3/1997, p.9-12.
12. HYVÄRINEN, A.: National Electronic Library. In: *Helsinki University Library News*. 3/1997, p.12-13.
13. SALONHARJU, I.: The National Library as a pioneer of the information society. In: *Helsinki University Library News*. 3/1997, p.14-16.
14. *Denmark's Electronic Research Library*. Skrifter fra Statens Bibliotekstjeneste 16. Copenhagen, 1997.
15. <http://www-lib.hel.fi/tiedontalo/english/proj-gen.htm>
16. <http://www.valt.helsinki.fi/comm/intro.htm>
17. JYLHÄ-PYKKÖNEN, A.: Finland as an information society: the perspective of the Ministry of Education. In: *Signum*. vol.30., no.5., 1997..p.82-84.

LERAKTÁK A "MEGBÉKÉLÉS KÖNYVTÁRA" ALAPKÖVÉT a csehországi.

Szudéta-vidéki Liberecben (azelőtt Reichenberg). Két évvel ezelőtt vállalta el Herzog német és Havel csch államelnök az akció védnökségét, biztosítva az anyagi alapokat. A leendő könyvtár két tulajdonosa: a mostani városi könyvtár, amely már kinőtte helyiségeit, meg a zsidó hitközség, mivel a hajdani zsinagóga helyén építkeznek, amelyet 1938-ban porig égettek a bevonuló németek.

A könyvtárat gazdag német nyelvű anyaggal is ellátják, részben az egykori szudétanémet könyvtárak állományából, amelyet a háború után a csch állam vett birtokába. Zsidó imaház is lesz az épületben. (DBI-Pressespiegel, 1997. dec.)